

Funkcionális antiszemitizmus

Észrevételek a Gerő–Romsics-vitához

PUBLICISZTIKA - LVI. évfolyam, 34. szám, 2012. augusztus 24.

2012. június 30-án a *galamus.hu*-n jelent meg Gerő András *Akadémikus antiszemitizmus* című írása, amelynek fő állítása szerint Romsics Ignác munkáiban a magyar történetírás antiszemita hagyományai lelhetők fel. Az írás vitát váltott ki, a *galamus.hu*-n A Gerő András által kezdeményezett Romsics-vita írásai dossziécímet kapta. A vita lassan két hónapja az *Élet és Irodalomban* is folyik. (Emlékeztetőül a korábbi írások a megjelenés sorrendjében – Karsai László: *Megjegyzések a Gerő-vitához*; Bojtár Endre: *Antiszemita vagy-e?*; Romsics Ignác: *Antiszemita vagyok-e?*; Ablonczy Balázs: *Teleki Pál antiszemitizmusáról*; Lévai Júlia: *Lépések egy oldalösvényről*; Babarczy Eszter: *Zsidók pedig vannak*; Gyáni Gábor: *Trianon versus holokauszt*; Ungváry Krisztián: *„Horthy megítélése nem lehet vita tárgya, az csak elítélés lehet”*)

„A tudomány nem gondolkodik.” Martin Heidegger ezen állítása, amely a *Was heisst Denken?* című előadás során hangzott el 1952-ben, a maga idejében meglehetősen nagy vihart kavart. Többnyire a filozófus tudomány iránti megvetését olvasták ki belőle. A mondat eredeti összefüggésében arra utalt, hogy a tudomány – itt Heidegger elsősorban a természettudományokra célzott – ugyan a létezőt (das Seiende) elemzi, magyarázza és fejti ki a maga kontextusában, de a létnek (das Sein) mint értelmezési horizontnak nem gondol utána. A tudomány számára tehát tematizálatlan marad az a jelentést adó, átfogó háttér, amely előtt kutatásának tárgyai, a létezők megjelennek. Ezért a tudomány számára nem válik önálló problémává saját értelmező tevékenységének a tárgyban rejlő forrása. Csak a tárggyal mint tárggyal kerül kapcsolatba, saját magát nem látja tárgyának és az egésznek az összefüggésében. Gondolkodáson persze Heidegger alapvetően a filozófiát érti, közelebbről a szinte lefordíthatatlanul kétértelmű „Seinsdenken” fogalmát. Ez a kifejezés egyszerre jelenti, hogy a gondolkodás a létnek gondol utána, valamint hogy a gondolkodás a léthez „tartozik”: léttörténés.

*

Ha ezt a megállapítást – mutatis mutandis – lefordítjuk a történettudomány esetére, amely maga sem gondolkodik, lévén tudomány, a következő eredményre jutunk. A történész a múlt egy szeletének konkrét létezőit deríti föl, elemzi és magyarázza, de e tevékenysége közben ügyet sem vet arra, hogy mitől történelem egyáltalán, amit kutat – már azonkívül, hogy természetesen múlt. Értelmezési horizontja mindössze annyival tágabb a tárgyát képező események és személyek horizontjánál, hogy ő már tudja – vagy legalábbis tudni véli – a „csattanót”, az eseménysorokat lezáró végkifejletet. Utóbbival kapcsolatos értelmezői horizontja pedig megint csak nem tágabb ennek az átmeneti végkifejletnek a kortársaiénál. Aki már olvasott nagy ókortudóst, az pontosan érti, miről is van szó. Egy Mommsen vagy egy Burckhardt, Walter F. Otto vagy Kerényi, Buber vagy akár Assmann minden fontosabb során átüt, hogy egyrészt tisztán látják azt a történelmet, amelynek mindenkori tétje az emberlét valamilyen jelentésének kibontakozása, másrészt nem csupán saját értelmezési horizontjuk előbbtől való függésének vannak tudatában, de annak is, hogy történetírói tevékenységük aktív alakító részese a fenti

értelemben vett történelemnek.

Az egyéb hozzászólásoktól most nagyvonalúan eltekintve a történész Romsics Ignác a Horthy-korszakot érintő munkásságát eddig három nagy erejű kritika érte: Gerő András két, a *galamus.hu*-n közzétett írása, Kovács M. Máriának ugyanott és Bojtár Endrének az *ÉS*-ben megjelent cikke. Általam át nem látott okokból Romsics (*Antiszemita vagyok-e?*, *ÉS*, 2012/31., aug. 3.) kizárólag Bojtárnak válaszolt, ami főképp azért feltűnő, mert mindhárom szerző gyakorlatilag ugyanazt állítja, kritikáik nagyjából azonos szövegrészeken alapulnak, valamint éppen azok, akiket nem méltat válaszra, szaktörténészek, akik módszertani kifogásokat is emelnek. A magam részéről maradéktalanul egyetértek mind a két történész, mind Bojtár kritikájával, de megjegyzéseket értelemszerűen egyedül a Bojtárnak adott válaszhoz tudok fűzni.

Romsics így foglalja össze a maga elé tűzött feladatot: „*A történészek célja és feladata: rekonstruálni a múltbeli állapotokat. Ennek során ügyelniük kell arra, hogy saját hangjukat megkülönböztessék azokétól, akiket megszólaltatnak.*” A második állításhoz még hozzáfűzi, hogy ezért használ idézőjelet. Az első mondatához pedig hadd fűzzünk hozzá mi egy kiegészítést: véleményünk szerint ez a restaurátor „célja és feladata”, a történészé – bár ezt is tartalmazza –, ám jelentősen meg is haladja. Hogy Romsics mennyire nem érti, miért is támadják kritikusi (és ebben a nem értésben sajnos a hozzá lojális értelmiségiek is a segítségére vannak), arra találunk egy frappáns példát is válaszcikkében. Idézi saját munkájának (*Clio bővületében*, 2011, 359. o.) egyik, kritikusi által is rendre kipécézett passzusát, amelyet most én is kénytelen leszek idézni, hogy hozzáfűzött megjegyzésem világos legyen. „*Az új politikai és kulturális elit egészéhez hasonlóan tehát a vezető történészekben belül is megnőtt a zsidó származásúak aránya. A hatalom sáncain kívülre került, sőt gyakran durván diszkriminált régi értelmiségiek közül sokan ezért nemcsak az 1948 után kialakult kommunista diktatúrát, hanem annak történetírását is gyakran illették »zsidó« jelzővel.*” (Kiemelés tőlem, T.Gy.)

Miután leszögezi, hogy idézőjelekkel és stiláris megoldásokkal szerinte kellőképpen megkülönböztette magát a diszkriminált régi értelmiségiek vélekedésétől, finoman Bojtár körmére koppint, hogy nem észlelt egy, a fentiekhez kapcsolódó lábjegyzetet. A jegyzet a néhai Szabó Miklóstól tartalmaz egy idézetet, akinek a rendszerváltás utáni SZDSZ-es pályafutását mellesleg Romsics röviden adatolja, de valamiért nem említi, hogy történész volt. A Szabó Miklóstól vett idézet, félek, itt arra hivatott, hogy lám egy SZDSZ-es is azt írta, amit ő, Romsics, hogy lehetne hát antiszemitizmussal illetni az ő szövegét. Íme az idézet: „1948–1953 között a régi értelmiség *antiszemita érzelmű* részének nézeteiben a »rendszer« általános megítélésében nagymértékben szerepet játszottak *antiszemita elfogultságok*. A rendszert mint rendszert »zsidó rendszernek« tartották.” (*Politikai kultúra Magyarországon 1896–1986*. Atlantisz, 1989, 240. Kiemelések tőlem, T. Gy.)

Romsics saját szövegében a kommunista rendszer lezsidózásának fő oka a zsidó származásúak megnövekedett aránya és a régi értelmiségiek diszkriminálása (a logikai kapocs az általam kiemelt *ezért* szócska), Szabó Miklósnál pedig a régi értelmiség – már ezt megelőzően is fennálló – antiszemitizmusa. Mivel szövegekkel dolgozó – mellesleg kiváló – történészről nem feltételezhető, hogy két hasonló tartalmú mondat közt nem érzékel különbséget, szerintem ez a példa is azt bizonyítja, hogy vakfolttal állunk szemben, és csakugyan nem érti, miért kritizálják. Ez viszont teljes egészében Gerő álláspontját támasztja alá, aki hiába hangsúlyozta, hogy nem személyében tartja Romsicsot antiszemitanak (szerintem sem az), hanem azokat az általa spontánul alkalmazott fogalmi struktúrákat, amelyek az antiszemitizmus intellektuális tradícióiból származnak. Egyébként Romsics egyetlen kritikusa sem állította, hogy Romsics antiszemita volna, ahogyan az írásom elején idézett Heidegger-mondat, amikor leszögezi, hogy „A tudomány nem gondolkodik”, ezzel nem állítja, hogy a tudósok nem gondolkodnak.

Az írásom címében használt funkcionális antiszemitizmus terminust pontosan erre a fajta antiszemitizmusra ötlöttem ki, amely valószínűleg a legelterjedtebb lehet a magyar társadalomban. Természetesen a funkcionális analfabetizmus mintájára lett alakítva, amely köztudottan abban különbözik a közönséges analfabetizmustól, hogy képviselője megtanult írni-olvasni, minden képessége megvan a Gutenberg-galaxison belüli élethez, de nem használja ezeket az ismereteit, így azok teljességgel elsatnyulnak, megakadályozva új tudások megszerzését és főleg megértését. A funkcionális antiszemita rendelkezik mindazzal a képességgel, ismerettel és erkölcsi tudással, amely távol tarthatná tőle még az antiszemitizmus árnyékát is, de vak azzal az értelmezési horizonttal szemben, ahol – bocsánat, most kicsit homályos leszek – nemcsak ő kutatja a tárgyat, hanem az is gondolja őt.

Bojtár legfontosabb állítására Romsics voltaképpen nem reagál. Bojtár nem azt tekinti antiszemitizmusnak, amit Romsics mond, hanem azt, amit nem. Például hogy az 1919 utáni antiszemita toposzokat nem nyilvánítja kifejezetten és határozottan valótlannak és hamisnak. Romsics ezt a kritikát azzal hárítja el, hogy már két könyvében is „téves gondolati azonosításnak”, illetve „ellenforradalmi propagandának” minősítette a zsidóság és a kommunizmus azonosítását. Sajnos ennek a hivatkozásnak sokat levon mai – a másodlagos frissességű Horthy-korszakbeli – érvényességéből, hogy mindkét könyv 1982-ben jelent meg. Akkor ugyanis ennek az azonosításnak még nem volt parlamenti többsége meg egyetértő ellenzéke is. Ha a sztálinista történészek motivációjára állna, amit Romsics mond, vagyis hogy sérelmeik megtorlására tették tönkre a magyar történetírást, akkor nem volna szabad megállni épp ennél a foglalkozási ágánál: nyilván voltak zsidó származású matematikusok, pincérek és filmszínészek is, nem szólva a kőfaragókról és a balett-táncosokról. A zsidó származásúak ezeken a területeken is bizonyosan sérelmeket szenvedtek a zsidótörvények idején, és nyilván ki-ki gondoskodott a saját területének tönkretételéről.

*

Már csak néhány megjegyzés. Milyen történést tartanék én alkalmasnak Horthy megfelelő értékelésére? Például olyat, akinek a Don-kanyar leírhatatlan szenvedéseinek taglalása közben eszébe ötlene fölvetni, hogy e beteg, sebesült, tönkrefagyott és legyengült katonák közvetlen közelében tartózkodtak azok a munkaszolgálatos egységek, ahol helyenként minden második férfi orvos volt, ám a tisztek és keretet alkotó katonák nem a segítségüket kérték, hanem ott pusztították őket, ahol érték. A mai napig nem találok olyan nem zsidóval, akiben magától is felötlött volna ez a kérdés. Vagy például boldogan olvasnék olyan történést, aki részletekbe menően terjesztené a maiak közt azt az összefüggést, hogy a határokon túli magyar települések közül hány olyan van, ahol a magyar lakosság aránya azért nem éri el az egyébként teljesen abszurd 20 százalékos (a teljes körű nyelvhasználatot és a település magyar nevének használatát biztosító) határt, mert az átmenetinek bizonyuló visszacsatolást arra használták fel, hogy kiirtassék a magyar nyelvű zsidóság. Ez a tudás szembeötlően hiányzik mind határokon belül, mind kívül. Ezekről a kérdésekről a mai magyar társadalom zöme legfeljebb annyit „gondol”, amennyit egykor a kormányzó maga. Sokat elárul az olyan megfogalmazás is, ahol például Romsics így válaszol Bojtárnak: *„Az egész korszakon végigvonuló, s végül páratlanul szörnyű katasztrófába torkolló antiszemitizmus tényét (...) sohasem tagadtam, sőt arra mindig nyomatékosan felhívtam a figyelmet”*. (Kiemelés tőlem, T. Gy.) Ez nyilván így van, csak hát Bojtárnak nem azzal van baja, hogy Romsics az antiszemitizmus tényét tagadná. Ha jól értem, Bojtár azt az elvárását fogalmazná meg egy vezető történésszel szemben – és ebben az elvárásában magam is osztozom –, hogy a magyar társadalom I. világháború óta tartó katasztrófális züllésdiagnózisa jelenjék meg munkásságában.

A Horthy-korszak első két évtizede és a folytatása közé azért nem lehet semmiféle korszakhatárt vonni, és azért alkot végül is egyetlen kontinuumot az egész, mert egy meglehetősen egyszerű képben összefoglalható a tartalma. Az egész korszakot átható revíziós törekvéseknek jókora része nemcsak érthető, de jogosult is volt. Olykor azonban megesik – nem csupán a történelemben –, hogy igaz és jogos törekvéseink teljesítésére a Sátán maga ajánlkozik. A hagyományos vallási nyelv ezt hívja kísértésnek. Ha majd egyszer megint lesz gondolkodó tudomány, akkor a bukás nem a tudós vakfoltján helyezkedik majd el.

